

meg először azt a kristályformát, amelybe a magyarság létének jelentős tartalmait bele tudja foglalni". Tehát magának a műalkatnak van közösségi-kulturális funkciója, amennyiben a struktúra megteremtése a nemzeti kultúra alkotó voltát, egyedi arculatát bizonyítja. „Egy nemzet irodalmi kultúrája akkor éri el beteljesedését, ha ... a nemzeti kultúra szellemi folytonosságot alkotó, egyedi arculatú, strukturált egységét meg tudja teremteni. A kész forma a beteljesedés, a formáló egyén és közösség támasza és igazolása: az egyén és a közösség a maga alkatát vési bele az anyagba. A nemzet irodalmi-művészeti kultúrája az ilyen kialakított kristályformák rendszere, amely érvényes a jövő számára is.” Érvényes, valóban, de nem úgy, hogy a szigorú követés parancsát foglalná magában. Barta János tanulmányaiból felderengenek a Horváth-féle koncepció továbbgondolásának körvonalai: meghagyni alapvetően igaznak, amit Horváth az Arany—Kemény-féle nemzeti irodalmi kiteljesedésről mond, s ugyanakkor hasonló szempontok szerint indokolni Ady fellépését. (*Akadémiai.*)

IMRE LÁSZLÓ

A hiábavaló eszmélés ideje

KURUCZ GYULA: SZERETEK, TEHÁT VOLTAM

Kurucz Gyula műveit régóta ismerem s szívesen olvasom. az első írás, amit Kurucz tollából megismertem, nem széppróza, hanem egy gondosan megfogalmazott versértelmezés: esszé, mely a maga idejében is új, izgalmas olvasatát adta egy olyan versnek, melyről a hetvenes évek elején — aktualitását akaratlanul is bizonyító módon — szokatlanul nagy számú elemzés látott napvilágot, s ez a vers József Attila Eszmélet című műve volt. Hogy Kurucz Gyula új könyve joggal juttatja eszünkbe az Eszméletet, az bizonyíthatja már az is, hogy a novelláskötet címe — *Szeretek, tehát voltam* — szinte „rímel” a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Studia Litteraria című kiadványának 1968-as kötetében megjelent elemzés címe: „Nem tudok mást, mint szeretni.”

Tudatos visszautalás a cím vagy sem, nem tudom, de e metaforikus kapcsolódási ponton túlmutató jellemző jegyek is felfedezhetők Kurucz eddigi életművében: úgy tűnik, József Attila költészete s ezen belül az Eszmélet meghatározó szerepet kapott a fiatal prózaíró munkásságában, olyannyira, hogy — véleményem szerint — akár írói gondolkodása kiindulópontjának is tekinthető. Hornyik Miklós — az újvidéki Hungarológiai Intézet munkatársa — hamarosan megjelenő „József Attila képvilága és a modern magyar próza” című tanulmányában már felhívja a figyelmet, hogy József Attila nemcsak mai liránkra, de prózáinkra is hat: bizonyításképp utal — többek között — Déry Tibor és Mészöly Miklós írói világára. Kurucz Gyula prózája — legalábbis e szempontból — beilleszthető e folyamatba: ha másként nem, hát azzal, hogy hőseit az eszmélés állapotába helyezve ábrázolja. Az Eszmélet IX. szakaszát (tételét) értelmezve ezt írta: „a versben egymás mellett fut két szál, az egyik József Attila utkeresése a gyakorlatban, kivitelezhetően; a másik pedig a szabadság legteljesebb formájának megtalálása.” Ilyen módon a IX. tétel az eszmélés, a vers zárószakasza pedig a feleszméltség állapota. Ha a fentieknek megfelelően járunk el s következtetések vagyunk, megfogalmazódik bennünk a gyanú: Kurucz hősei nem jutnak el az utóbbi állapotig, ugyanis — hogy a kötet egyik kritikusának, Berkes Erzsébetnek a szavaival éljünk — elbeszélései „úgy lázító írások, hogy épp a lázadás marad ki a hősök életéből”. Kitűnően példázza ezt a *Szakmai önéletrajz* című elbeszélés, melynek hőse — a társadalom, a család, a feleség elvárásainak megfelelően — külföldi ösztöndíjat pályázik meg s ez ehhez szükséges önéletrajz leadási határidejét megelőző éjszakán felméri addigi életét: „Elnyertem a feleségem kezét, elnyertem két srácot, egy két és fél szobás lakást, egy billegő elejű Skodát.” A folytatást a hétköznapiak logikája diktálja:

„Ebből kifolyólag el kell nyernem egy Tesco-megbízást.” Csakhogy, mint a szerző megjegyzi, hősrünk elképzelése, mint eddig is, itt csúsznak le a megrendelők izlésszintjére. Amikor a feleség rákérdez: „Kész vagy?”, a tehetséges építészmérnök előbb így válaszol: „Kifordul tőle a gyomrom”, de azután — jóllehet, az egész elbeszélés éppen a felismert eszmélés megfogalmazását adja egy éjszaka keretén belül — végül, eredeti szándéka ellenére mégis eljut az önéletrajz és a kérvény beadásának — külső hatások kényszereként értelmezett — belátásáig. Elfogadja a szükségszerűségnek tekintett kompromisszumot, pedig jól tudja, nincs többről szó, mint hogy „Grundigra cseréljük a Teslát, Phillipsre a Videotont, Levi's-re a Dohány utcai maszekot. Dolgozni fogok, és mert szeretem a munkámat, örömmel dolgozom majd. Talán több hittel, kedvvel, mert ott — remélem — nem köpködhetnek a levesembe fölém helyezett anal-fabéták.” S hozzáteszi a lázadást legalábbis már jelző, a feleszméltség állapota felé mutató megfontolást: „Mennyivel jobb lenne itthon, jó körülmények között dolgozni!” Az elbeszélés — a Kurucz Gyula íásaiban az utóbbi időben megszokott — csattanóval fejeződik be: amikor az olvasó is beleélné már magát, hogy hőse eljutott a felismeréssel járó változtatás igényének határozott kimondásáig, akkor a szerző — a társadalmi fejlődés adott szintjének megfelelően s ezért el nem ítéhető módon, szinte láttelepszerűen — fordít a történeten, visszatér a „hétköznapiokba”: nem fogadtatja el, de megérteti velünk, hogy hiába jutott el hősrünk a korábbi életét szinte megkérdőjelező eszméléshez: „Elég!”, a körülmények arra készítetik, hogy ne juthasson tovább, azaz térjen vissza addig természetesnek vélt létformájához és gondolkodásához. S bár kívülről szemléli már magát (s ez is eredmény: a felismerés tragikus következménye), vállalja a gyakorlatot, tudja, hogy „egy nap halasztással úgyis elvégzi a házi feladatot, a megszüntetve megőrzés záródokumentumát”. S mint az elbeszélés hidegen kimért zárórésze is jelzi: hiábavaló volt a felismerések éjszakája, hősrünk hajnalra újra beilleszkedett, elfogadta szerepét: „Rosszul aludt. Hajnali ötkor felébresztette a pisílnetnék. Megfőzte a kávéját, s míg a család javában szundított, megírta a szakmai önéletrajzot.” Az ezt követő néhány mondat a maga aprólékosságával is a mindennapokba való visszatérés, a felismerések hiábavalóságának regisztrálásává lesz. S itt a legjelentősebb a különbség az Eszmélet lírai hőséinek és Kurucz Gyula hőseinek magatartása között: a Kurucz-hősök világa nem más, mint a képzelet szabadsága, csakhogy ez, mint idézett elemzésében írja a szerző, „nem lehet program József Attila számára, ő a totális egyéniség felé küzdi magát, járjon az bármilyen áldozatokkal”.

Ez a megközelítés nem új, Kurucz Gyula korábbi műveinek világában is találkozhattunk vele, mint már a *Nohát meséljünk...* (1970), a *Négy csend között a hallgatás* (1977), a *Kicsi nagyvilág* (1978), s az *Összezárva* (1978) című regényeiben is. Különösen ez utóbbi műve készítette elő új írói magatartás-formájának alapját. Az *Összezárva* című kisregény főhőse — a *Négy csend között a hallgatás* című „utaztató regény” Galóczi Zoltánéhoz hasonlóan — tanárember: a kinosan etikus jellemű Sára Béla. A kisregény mégsem pedagógusregény, vagy rétegregény, még ha úgy tűnik is, hogy Kurucz Gyula közelebb van értelmiségi hőseihez, azokkal néha szinte azonosulni látszik. Az *Összezárva* hőse csupán csak azért tanár, mert e műben is kitüntetett szerepet kap az idő, adott esetben a tanárember nyári szabadsága, melyet egy véletlen folytán (felesége és lánya épp üdülnek) egyedül tölthet. A kisregény tárgya tulajdonképpen nem más, mint Sára Béla elszigeteltségének, társadalmi és ontikus magányosságának megfogalmazása. A hős számot vet élete addigi harminchat évével, értékeire és hibáira egyaránt érzékenyen reagálva személyiségének határait próbálja megismerni. A mű végére el is jut a felismerésig: mindaddig becsapta önmagát, hiszen nem találja helyét igazán sem a családjában, sem a környezetében, melyhez nem kötik mély emberi kapcsolatok. A maga teremtetten eszményeket ha hamisnak nem is, de megvalósíthatatlannak látja, a valamiféle megtisztulás ígérését magában rejtő tettig, megújulásig azonban már nem jut el. Nemcsak a saját kitörési szándékát igazolni látszó éjszakai vagonkirakás alkalmával megismert segéd munkásoknak, de önmagának sem tudja érvényes módon a pedagógusi, az értelmiségi munka — létforma — létjogosultságát megmagyarázni. Kísérletei hiábavalók: a kisregény ugyanúgy zárul, mint a *Szakmai önéletrajz*. Az, ahogy Sára Béla újra találkozik a pályaudvaron visszatérő feleségével és leányával, egyértelműen — a tűnődése és eszmélése során megismert — korábbi életének ugyanúgy történő folytatását sugallja, mintegy igazolva, amit már a cím is érzékeltetni kívánt: nincs menekvés, a „tett” vállalása nélkül nem szabadulhatunk önmagunktól, így csak azt szolgálhatja kereső felismerésünk, hogy önmagunkkal összezártan élünk.

Az eszmélés idejéhez, az *Összezárva* című kisregény felismeréséhez Kurucz új könyvének több hőse is eljut, így megfogalmazódik a meghasonlás, az értelmesebb életre tett kísérlet ku-

darca, a beilleszkedettek magánya *A terrárium*, a *Bechtere*f, a *Billenések és rebbenések* című novellák hőseiben is. Az *Áll a gép*, *Jóska* fiatal mérnökét, G. Tóth Zoltánt egy olyan időpillanatban ismerjük meg, amikor rá kell döbbsennie, hogy hiábavaló a szándéka: együttgondolkodni a hozzá beosztott munkásokkal: nem talál őszinte megértésre sem a dolgozók, még kevésbé a főnökei körében. A *bizonytalanság vége* című írás hőse pedig már a változtatás szükségességének a megfogalmazásához is eljut, amikor számot ad önmagának elhízott életéről. Felismerését így fogalmazza meg: „vezető állásban alig nyílt módom valóban dolgozni... Dokumentáció, magyarázkodás, és adminisztráció tengerébe merültem rossz úszóként, de törzskönyvezett vezetőként. Helyzetem és korábbi munkám szentesített”. S aztán, apjára emlékezve rájön a megoldásra: nem adhatja ki kezéből „élete értelmét, a munkát”. Az eszmélést követően feloldódni látszanak a konfliktusok: „Nyugalmam teljes. Kiegyensúlyozottan élek, napjaimat értelmesen töltöm ki munkával és örömmel.” Az olvasó itt jóleső érzéssel nyugtázhathatná: végre happy enddel találkozott, az író azonban nem engedi ki kezéből sem hőst, sem olvasóját, s az elbeszélés végére kegyetlen poént, csattanót illeszt, mely a korábbi elbeszélések zárásának felel meg, mégha a hiábavalóság ténye más természetű is ebben az esetben. A számvetést így fejezi be hősiünk: „Az orvosok ügyeskedtek, tagadni próbáltak és nagyon meglepődtek, mikor megmondtam nekik, hogy májrákom van. Azt hitték, nem viselem el ezt az egyszerű tényt.” Csak a bekövetkező tragédiának köszönhetően jut el a késő eszmélésig a *Le-számolás* című írás tanárhőse is, aki zsarnokoskodó anyjával, beteg apjával és — Sára Bélához hasonlóan — önmagával Összezárva éli életét. Kitűnő érzékkel írja le Kurucz, hogyan keseríti meg a három ember egymás életét, hogyan kényszerül rá a fiú a szülei megbékítését lehetővé tevő „trükkölésre”, míg nem az anya — látszat-öngyilkossággal — öngyilkosságba kergeti férjét. A fiú számára nem marad más, mint hiábavaló szeretete apja iránt.

Gyakran találkozunk egy jellegzetes megoldással: a Kurucz-hősök egyszerre alanyai és tárgyai is a velük történeteknek, mégpedig úgy, hogy belülről és kívülről is szemlélik magukat: „Egymás mellett áll önmaga, a nőre vágyó, és önmaga, aki műveli a vágy mechanizmusát. Rajtuk a vágy lepedéke és őrajta a lepedék tudata” (*Billenések és rebbenések*). Ez az ábrázolási mód is József Attila-i sajátosság, mint ahogy már Eszmélet-elemzésében rá is érzett erre Kurucz Gyula. Összefügg ezzel az ábrázolásmóddal az is, hogy ezeknek az elbeszéléseknek egy része szinte már a pszichoanalitikai szövegek felé látszik mutatni. A legjobb példa erre a *Szeretek, tehát voltam* című novelláskötettel szinte egy időben megjelent *Léggömbhuszárok*. A kisregényben akut klinikai esetek kórtörténetét formálja meg a szerző úgy, hogy a karkai szituációkba kényszerült névtelen főhős víziói akár valóságosak is lehetnének. A főhősnek egyedül kell megtalálnia valamikori önmagát, s ehhez — az analitikus regresszió eljárásának megfelelően — vissza kell térnie múltjába, akár egészen a gyerekkorig, hogy felismerje szorongásainak, félelmeinek gyökereit, hogy — s ez a legfontosabb — víziói ne válhassanak valósággá. A gyerekkorhoz való visszatérés sem új Kurucz műveiben. Élt ezzel már 1978-ban megjelent *Kicsi nagyvilág* című kitűnő regényében is, melyben egy falusi család bensőséges világán keresztül, a gyermek szemével láttatva ábrázolta a beilleszkedés nehézségeit, a kirekesztettség érzését, s vele történelmünknek a háború éveitől az ellenforradalomig terjedő időszakát. Az új novelláskötetben is visszatér a gyerekkor: hol nosztalgiával, hol pedig épp a korai szorongások-félelmek világaként (*Terrárium*, *Sorsunkból csak az erő*).

Talán az elmondottakból is kiderül már, hogy Kurucz Gyula világa — minden feszültsége, konfliktusossága ellenére — homogén világ, amely azonban néha ismétlésekkel, korábbi műveire való konkrét visszautalásokkal is terhes. Az új kötet első elbeszélésében, a *terrárium*-ban például ezt olvassuk: „Az évtizede elfeledett bozont rémülete: Ibolya meztelenül hajladozott előtte, beléhasított gyermekkorának minden borzalma a fékevesztett meneküléstől anyja szétnyíló köpenyéig.” E felvillantott emlékkép önmagában is világos lehet, igazán sokat azonban csak annak mond, aki ismeri a *Kicsi nagyvilág* idevonatkozó részét, s akiben fel is idéződik a gyermekhóst hosszú időre meghatározó élmény, s a hozzákapcsolódó képzetkörök (Vö. *Kicsi nagyvilág*, 285—286.). E visszautalás persze, mint írtuk is, nem zavaró, annál inkább zavarónak és érthetetlennek tűnik az, hogy a *Szeretek, tehát voltam* című kötetnek a 65. oldaltól a 91. oldalig terjedő szövegrésze változtatás nélkül szerepel a *Léggömbhuszárok* című kisregényben is (Vö. *Léggömbhuszárok*, 66—96.). Furcsa ez azért is, mert a novelláskötetben ugyanez a szöveg nem más, mint a *Bechtere*f című írás, az első nyolc oldala nélkül. E szövegazonosság is felhívja a figyelmünket arra, hogy nehéz eldönteni: Kurucz Gyula vajon regényíróként vagy novellistaként jobb-e. Amikor a kritikus hajlana arra, hogy inkább a novellistát

biztassa, meg kell azt is jegyeznie, hogy érdekes ellentmondást rejtenek Kurucz írásai: novellái egy-egy regény csíráit sejtetik, regényei azonban ennek ellenére egyelőre inkább novellafüzérnek látszanak.

S végül egy olyan sajátosságról, mely engem egyértelműen meggyőzött Kurucz Gyula ábrázoló erejéről. A novelláskötet egyik kritikusa, Csontos Sándor (Új Írás, 1982. 4.) az imádkozó sásákáról szóló címadó novellával kapcsolatban megjegyzi, hogy az „nem több természetrajzi ismeretterjesztésnél, s ez elsősorban azért nyilvánvaló, mert prózairodalmunkban Tersánszky, Veres Péter, Déry Tibor megmutatta már, hogy milyen nagy lélektani érzékkel lehet belehelyezkedni valamilyen nem emberi élőlény világába”. Nekem épp ezek a novellák tetszettek leginkább, melyekben egy pók (*A terrárium*), egy kullancs (*Sorsunkból csak az erdő*), vagy épp egy imádkozó sáska (*Szeretek, tehát voltam*) „sorsa”: élete és halála, s — ami tán ennél is fontosabbnak tűnik Kurucz számára — „eszmélése” párhuzamosul hőseinek sorsával-eszmélésével. A párhuzamok létjogosultságát a szerző ki is mondatja egyik hősével: „A rovarvilág — minden társadalom minden ötletének kincsháza” (*A terrárium*). *Hozzá kel tennem, hogy ezek az elbeszélések engem nem a klasszikusok hasonló írásaira, hanem a vajdasági Varga Zoltán 1980-ban megjelent hasonló gondolkodásra valló novelláskötetére, a „Tücsök a hangyabolyban” címűre emlékeztetnek inkább.*

Most megjelent könyveivel Kurucz Gyula a korábbi legjobb írásának, *A Mákszem hölgy* című „kicsi regénynek” a hagyományát folytatta. A *Léggömbhuszárok* című kisregény verbálisan idézi fel a Mákszem hölgy alakját, a *Szeretek, tehát voltam* című novelláskötet pedig színvonalában mutat vissza a „kicsi regényre”. Kíváncsian várom, melyik műfajához ragaszkodik inkább a szerző a jövőben. (*Szépirodalmi.*)

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

A GÍMESI VÁR